

Szu Annamária

Fejlesztési osztályvezető, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ

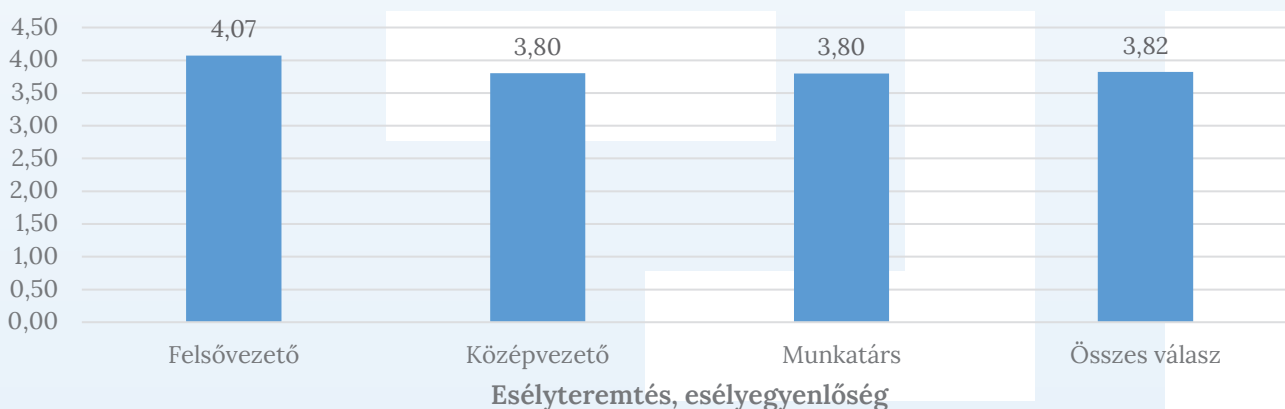
A múzeumok esélyegyenlőségi szemlélete és tevékenységei

Bevezető

2019-ben fogalmazta meg Joó Emese múzeumi esélyteremtési definíciójában, hogy: „A múzeumi esélyteremtésben a helyi közösség hátrányos helyzetű tagjai saját kultúrájukkal és kompetenciáikkal egyenrangúan vesznek részt, elfogadást és elismerést kapnak, motivációhoz és támogatáshoz jutnak egyéni és közösségi felzárkózásukhoz, továbblépésükhöz, boldogulásukhoz.”¹ A „nekik-róluk-velük-értük” esélyegyenlőségi elv a **MúzeumokMa 2020** kutatás több fókuszterületén is markánsan előkerült.

A kvantitatív kutatási ütemben többek között az esélyegyenlőség és esélyteremtés múzeumi területen érzékelt fontosságát is értékelhették a válaszadók egy 1-től 5-ig terjedő skálán. A 16 kategória értékelésének fontossági sorrendjében témánk a múzeumi középvezetőknél csak az utolsó, míg a felsővezetőknél és a munkatársaknál az utolsó előtti helyen áll.

Kérem, értékelje 1-5-ig terjedő skálán, hogy mennyire fontosak a felsorolt feladatok a saját múzeuma viszonylatában! (az 1-es a legkevésbé fontos, az 5 a nagyon fontos, N=1615, a válaszok átlaga)

1. ábra

¹ Joó Emese: Esélyteremtő múzeumi kezdeményezések. In Csongor Anna (szerk.): Esélyegyenlőségi módszertani útmutató kulturális intézményeknek. Szentendre, 2019, 126.
https://mokk.skzen.hu/admin/data/file/20200415/eselyegyenloseg_01.pdf (letöltés ideje: 2021.04.12.)

Az 1. ábrán azonban azt látjuk, hogy a közepes értékelésnél is magasabb átlagot ért el mindhárom válaszadói csoport körében ez a téma. A 355 egyéb válasz 3,1%-ában szövegesen is megjelennek az esélyegyenlőséggel összefüggő, azt érintő témák, amelyek szintén a szemlélet fokozatos térnyerését húzzák alá.

Az online kérdőívben a felső- és középvezetők számára tettünk fel több esélyegyenlőségi kérdést a társadalmi szerepvállalás témablokkján belül. A mélyinterjúk és a fókuszcsoportos beszélgetések kérdései ugyan nem érintették direkt módon a témát, de előbbinél a szolgáltató múzeum témaköréhez kapcsolódva két kérdésnél, a másodikban pedig a közösség és identitás témáknál számos értékes adattal bővült a kép. A múzeumvezetők általános hozzáállását a mélyinterjúk egyik válasza tükrözi: „Az elesetteket extrém módon segíteni kell.” Továbbá a kérdőív egyik kifejtős válaszából megtudhatjuk, hogy „a speciális látogatói igények kielégítése is magas színvonalon történik meg.”

Stratégia

Az esélyegyenlőség elvének meglétét a muzeális intézményekben számos intézményi dokumentum tartalmazhatja, és bár direkt módon nem kérdeztünk rá, de sem a kérdőívből, sem pedig a kvalitatív kutatási blokkokból nem kaptunk erről még indirekt módon sem információt. Elsődlegesen az esélyegyenlőségi terv szolgál a stratégia megfogalmazására. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény (Ebkty.) 63. § (4) pontja² szerint „Az ötven főnél több személyt foglalkoztató költségvetési szervek és többségi állami tulajdonban álló jogi személyek kötelesek esélyegyenlőségi tervet elfogadni.”, vagy a 31. § szerint az intézmény a települési önkormányzat által elfogadott helyi esélyegyenlőségi program alapján alakítja az esélyegyenlőségi stratégiáját.

A mélyinterjúk során megkérdeztük a vezetőket, hogy nevezzék meg, milyen részstratégiákkal rendelkeznek a múzeumban. Az esélyegyenlőségi terv egyetlen említésben sem fordul elő, vélhetően mivel nem okvetlenül múzeumszakmai jellegű dokumentumról van szó.

Megvalósítás

A gyakorlati megvalósításban ezzel szemben sokkal színesebb képet kaptunk a muzeális intézmények esélyegyenlőséget is érintő tevékenységéről. A kérdőívben a felső- és középvezetőknek feltettük azt a kérdést, hogy a múzeum kínál-e speciálisan a fizikai és szociális hátránnyal élő társadalmi csoportok számára programokat. A válaszokat a

² 2003. évi CXXV. törvény <https://njt.hu/jogszabaly/2003-125-00-00> (letöltés ideje: 2021.04.12.)

múzeumi „nem látogatókkal” foglalkozó tanulmány³ is érintette már korábban, az összesített adatok szerint a válaszadók 79%-ának múzeumában létezik ilyen „nekik szóló” program. Közel hasonló képet kaphatunk, ha azt vizsgáljuk, hogy az esélyegyenlőség biztosítása érdekében a speciális célközönséggel foglalkoznak-e a kiállításokban, programokban vagy foglalkozásokban – azaz a programok „róluk szólnak-e”. A válaszadók 72%-ától kaptunk pozitív választ erre a kérdésre. A későbbi tisztázó kérdésekre adott válaszok alapján a kérdés félreérthető lehetett, számos „igen”-nel válaszoló az előző kérdés ismétlését látta benne. A múzeumi vezetők mégis érzékelik a speciális célcsoportok jelenlétét intézményük környezetében, hiszen azok között is, akik úgy válaszoltak, hogy nem foglalkoznak ezzel a témával, csupán tízen indokolták mindezt azzal, hogy nincs hátrányos helyzetű csoport a múzeumuk környezetében.

Célcsoportok

A válaszokból a múzeumok esélyegyenlőséget biztosító tevékenységeinek célcsoportjait az Ebktv. 8. §-ában meghatározott szempontokhoz rendelve az alábbiak szerint lehet csoportosítani. Egy-egy válasz átfedésben van vagy lehet több kategóriával is; lehetőség szerint törekedtem az egységes csoportosításra.

A legtöbb említést a teljes kutatásban a *fizikai / értelmi fogyatékosok* csoportja kapta, ezen belül sorrendben legtöbbször a vakokat és gyengén látókat, majd a mozgáskorlátozottakat és az értelmi fogyatékosokat nevezték meg. Sok múzeum fogad megértési nehézséggel küzdőket, siketeket és nagyothallókat is. De érkezett említés parasportolóknak vagy megváltozott munkaképességűeknek⁴ kínált tevékenységeiről is.

„A vakok és gyengénlátók területi szervezetével, szociális intézményekkel vagyunk napi szintű kapcsolatban, közösen találjuk ki, hogy milyen foglalkozástípusokra van szüksége az adott célcsoportnak.”

„Elsősorban az autista, aspergeres emberek számára tartunk interaktív foglalkozásokat az intézmény műhelyében és kiállításában.”

A válaszok tanúsága szerint némileg kisebb mértékben foglalkoznak a múzeumok a *társadalmi származás* alapján elkülöníthető célcsoportokkal, a (halmozottan)

³ Pacsika Márton: Kik nem látogatják múzeumainkat és mit tehetünk bevonásuk érdekében? Szentendre, 2021. 2. ábra https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20210209/muzeumokma-2020_p08.pdf (letöltés ideje: 2021.04.12.)

⁴ „A foglalkoztatási törvény szempontjából megváltozott munkaképességű személy: aki testi vagy értelmileg akadályozott, vagy akinek az orvosi rehabilitációt követően munkavállalási és munkahely-megtartási esélyei testi vagy szellemi károsodása miatt csökkennek.” <https://rehabportal.hu/tudastar/megvaltozott-munkakepesseg/> (letöltés ideje: 2021.04.12.) és A megváltozott személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. tv. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-191-00-00> (letöltés ideje: 2021.04.12.)

hátrányos helyzetű iskolásokkal. Sok említést kaptak azok a gyermekek, akik állami gondozottak, nevelőotthonokban, gyermekotthonokban laknak, családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat gondozottjai. Az iskolásoknál maradv a sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekekkel is jelentős számú múzeum foglalkozik, ahogy említettek tanodák diákjainak vagy kulcsos gyerekeknek biztosított programokat is a válaszadók. A kutatásból információt kapunk továbbá általánosságban a hátrányos helyzetben élőknek, a hátrányos helyzetű nagycsaládoknak, illetve egyszülős családoknak vagy rossz szociális helyzetben élő felnőtteknek kínált programokról is.

„Kapcsolatot tartunk az Esély Pedagógiai Központtal, és programokat szervezünk az intézmény keretei között gondozott gyermekkorosztály számára.”

„Kulcsos gyerekeknek nyári tábor szervezünk.”

A harmadik helyen a *vagyoni helyzet* alapján definiálható csoportokat említették válaszadóink esélyegyenlőséget biztosító tevékenységük kapcsán. Számos múzeum szervez programot rossz anyagi körülmények között élők számára és a hajléktalanoknak biztosított múzeumi kínálat is gyakran számítt. Emellett szó esett munkanélkülieknek szóló tevékenységről is.

„...tartunk vezetést kísérleti jelleggel hajléktalan csoportnak is.”

A *faji hovatartozása* vagy *bőrszíne* vagy *nemzetisége* vagy *nemzetiséghez való tartozása* vagy *anyanyelve* miatt megkülönböztetettek kapcsán a kérdőívek válaszaiban elsősorban a romákat, nemzetiségi kisebbségi csoportokat és a határon túli magyarokat említették meg célcsoportként a válaszadók: *„Cigány fiatalok nyári múzeumlátogatásának biztosítása, valamint határon túli, rossz körülmények között élő magyar diákok számára a múzeum bemutatása.”* A fókuszcsoportos beszélgetés során a megyei hatókörű városi múzeumok vezetőitől kaptunk képet a kisebbségek, nemzetiségek identitását is erősítő múzeumi tevékenységekről.

„sok neves roma művész indult el Salgótarjánból, vagy maradt itt. ... erre építünk fel programokat.”

„fontossá vált ez az intézmény [ti. a Német Nemzetiségi Múzeum] ennek a közösségnek ... egy ... identitást erősítő múzeum, vagy azt a szerepet is betölthető intézmény.”

„Értem én, hogy letirpákozták a nyíregyháziakat, ... de itt már olyan hagyományokat teremtettek, hogy a nyíregyháziak büszké arra, hogy szlovák eredetűek, tehát tirpákok, ezért tirpák fesztiválokat szerveznek...”

A mélyinterjúban a menekültekkel kapcsolatos múzeumi feladatellátásról is beszámolt az egyik országos múzeum felsővezetője:

„A hónap műtárgya 2015 novemberében az a szögesdrótra felakadt muszlim hidzsáb női kendő. Nem politikai állásfoglalás, hanem tudományos ... Az elhagyott tárgyak elemzése, mi az, amit visz magával egy menekült, mit vitt magával, mit hozott magával ... értelmeztük, kontextusba helyeztük, és hogy a migráció mit jelentett 100 éve, 40 éve, 20 éve és 5 éve. Ezt bemutattuk a Sziget Fesztiválon.”

Az életkoruk miatt megkülönböztetettek csoportjához az időseket lehet kötni, elsősorban a kutatás kvalitatív blokkjában érkezett számos információ a nekik szóló kínálatról.

„Nyugdíjasoknak szervezett Szenior Szerda program minden kiállításhoz, ez egy tárlatvezetés kifejezetten nyugdíjasok számára.”

„Az öregek otthona időseit rendszeresen meghívjuk rendezvényeinkre.”

Az egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője szerint megkülönböztetett csoportok is jelen vannak a muzeális intézmények célközönségében, mint a börtönbüntetésüket töltők vagy a fiatal fogvatartottak, a település periferiáján élők, a bántalmazó kapcsolatban élők, a szociális intézmények és szeretetszolgálat gondozottjai.

„Hátrányos helyzetű, elzárt kistépüléseken élők számára múzeumpedagógiai foglalkozások pályázati támogatásból, az utazás és az étkezés megszervezésével együtt.”

Fontos célközönségét képezik a múzeumoknak a családok, de ehhez képest csak kevesebb említés érkezett a családi állapota miatt megkülönböztetettek, például az egyszülős családokra vagy nagycsaládosokra, esetleg a nehéz körülmények között élő családokra, mint ahogy az anyasága (terhessége) vagy apasága kapcsán differenciáltak például a GYES-en lévő vagy kisgyermekes anyákra is.

„nagycsaládosoknak, kisgyermekes anyáknak – családi napok szervezése”

Az egészségi állapot szempontját vizsgálva is találtunk néhány említést betegségben szenvedőknek, demenseknek, kórházi betegeknek és transzplantált és/vagy daganatos gyerekeknek nyújtott múzeumi kínálatról.

A nemi megkülönböztetés kapcsán csupán egyetlen alkalommal fordul elő a nők, mint célcsoport megemlézése.

Intézkedések

A kutatásból azt is megtudhattuk, hogy a felsorolt esélyegyenlőségi csoportoknak számos intézkedést és programot biztosítanak a muzeális intézmények. A 2. ábra mutatja, hogy ezek közül kiemelkedik a „nekik szóló” ismeretátadás, azaz a

foglalkozások, programok és előadások, továbbá az ehhez kapcsolódó tárlatvezetés. Azaz a múzeumot megismertető klasszikus tevékenységekkel a különböző esélyegyenlőségi célcsoportokat is elérjük. A kvantitatív kutatási ütemben 14 válaszadó indoka a szolgáltató szemléletű működésére az is volt, hogy különböző speciális célcsoportok számára biztosítanak kínálatot. Ezen kínálat érintett célcsoporttal vagy őket képviselő szervezet bevonásával történő kidolgozásáról jelen kérdésnél már csupán négy alkalommal kaptunk említést.

Kérem, sorolja fel, hogy a múzeum az esélyegyenlőség biztosítása érdekében mely célközönséggel foglalkozik! Bemutatott intézkedés (N=180, fő)

2. ábra

Szemponként jelentkezett még a múzeumi infrastruktúra akadálymentesítettsége, amelyről az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény rendelkezik.⁵ Ennek kapcsán érdemes kitérni szintén a kérdőív korábbi kérdésére, miszerint a szolgáltató szemlélettel működő múzeumokban milyen módon valósul ez meg, ugyanis indokukban néhányan (5) az akadálymentesítést is megnevezték. Azok, akik szerint nem működik szolgáltató szemlélettel a múzeumuk, épp az akadálymentesítettség hiányában is látták ennek okát. Hasonló indokot hozott fel

⁵ 1997. évi LXXVIII. tv. <https://njt.hu/jogszabaly/1997-78-00-00> (letöltés ideje: 2021.04.13.) és Arapovics Mária – Szu Annamária – Németh Lilla: A muzeális intézmények reprezentatív felmérésének eredményei. In: Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közmuvelődési intézmények reprezentatív felmérése. Budapest, 2019, 138-139. <https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20200315/magyarorszag-muzeumok-konyvtarak-es-kozmuevelode.pdf> (letöltés ideje: 2021.04.13.)

három vezető, akik szerint az esélyegyenlőség szemlélete intézményükben nem érvényesül.

Az intézkedések között találjuk még egy-két említésszámmal a célcsoport számára készített speciális kiállításokat, a kedvezményeket vagy ingyenességet, a pozitív diszkriminációt a bejelentkezéskor, a frontszemélyzet szakmai továbbképzését és az célcsoportok igényeinek figyelembevételét a kiállítástervezésben.

Annak okát, hogy miért nem foglalkozik külön semmilyen célközönséggel egy-egy múzeum – az intézkedés témakörénél maradva – az akadálymentesítés hiánya mellett a kiállítás jellegével magyarázták egyes válaszadók, továbbá azzal, hogy csak egyedi megkeresésre nyújtanak programot, vagy nem látják megoldhatónak az egyetlen hátránytípusra való specializálódást.

Megvalósítók

Érdekes témája az esélyegyenlőség biztosítását érintő múzeumi tevékenységeknek a belső és külső megvalósítók köre.

Ennek kapcsán fontos kérdés, hogy a múzeumi munkatársak motiváltak-e az ilyen jellegű feladatok ellátásában. A **MúzeumokMa 2020** kutatás korábbi, a munkatársak minőségi munkavégzéséhez szükséges személyi fejlesztéseket bemutató publikációja⁶ részletesen foglalkozik azzal, hogy megvalósul-e a munkatársak érzékenyítése a különböző hátrányos helyzetű társadalmi csoportok múzeumi fogadására, és ha igen, milyen módon. A 125 felső- és középvezető 63%-a válaszolt pozitívan, esetükben az érintett társadalmi csoportok tagjaival történő találkozókban (44%), belső képzésben (32%) és külső képzésben (20%) ölt ez testet, 4%-uk adott egyéb módot, mint szakirodalom tanulmányozása és jó gyakorlatok átvétele, vagy a gyakorlati tapasztalatszerzés. A 125 válaszadó 21%-a szerint intézményében csak részben valósul meg a munkatársak érzékenyítése, és 16%-uk válaszolt negatívan a kérdésre.

Mind az utóbbi nemleges válaszok indokai között, mind pedig annál a kérdésnél, hogy mi az oka annak, hogy nem foglalkoznak esélyegyenlőségi csoportokkal, válaszként megjelölhették a múzeumi vezetők a munkatársak érdektelenségét, illetve motivátlanságát, azonban csupán öt-öt fő választotta ezeket. Mindez azt mutatja, hogy a múzeumi vezetők szerint az alkalmazottak valóban motiváltak az esélyegyenlőséget biztosító múzeumi tevékenységekben.

Amennyiben ennél a két kérdésnél maradunk és a leggyakrabban választott válaszlehetőségeket vizsgáljuk, szintén egyezőséget találunk. A kapacitáshiány, a

⁶ Nagy Magdolna: A minőségi munkavégzésért, a munkatársak fejlesztési irányai. Szentendre, 2021.
https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20210223/muzeumokma-2020_p10.pdf (letöltés ideje: 2021.04.12.)

forráshiány és az időhiány komoly forrása annak, hogy a múzeumokban nem foglalkoznak speciális célközönséggel és ezek okán nem valósul meg a munkatársak érzékenyítése sem.

A témát érintő tevékenységeket elsősorban a szakmaközi együttműködésekkel lehet sikeresen megvalósítani. A kérdőíves kutatási blokk egyik szövegesen megválaszolható kérdése kapcsán megismerhetjük azokat a szervezeteket, intézményeket, amelyek segítségével a célcsoportok igényei szerint alakíthatják a múzeumi szakemberek esélyegyenlőségi kínálatukat, és amelyeken keresztül könnyebben el is érhetik a bevonni kívánt csoportokat. Ezek az említések gyakoriságának sorrendjében a következők:

- fogyatékkal élőket képviselő intézmények és szervezetek (10),
- hátrányos helyzetű gyerekeket oktató iskolák (7),
- SNI-s gyerekeket oktató iskolák (5),
- fogyatékkal élő gyerekeket oktató iskolák (4),
- nevelőintézetek, gyermekotthonok (4),
- szociális, jótékonyági szervezetek (3),
- idősgondozással foglalkozó intézmények (3),
- szociális intézmények, otthonok (3),
- nemzetiségeket, kisebbségeket képviselő szervezetek, intézmények (1),
- felzárkóztató programokat kínáló szervezetek (1),
- tehetséggondozással foglalkozó szervezetek (1),
- családsegítő- és gyermekjóléti szolgálatok (1).

Ezt a listát erősíti a muzeális intézményekkel együttműködő szervezetek sora: a kérdőívre válaszolva a közép- és felsővezetők mindösszesen 1 421 említést tettek a múzeumuk öt legfontosabb partnerének felsorolásánál, amelyek között, ha alacsonyabb említésszámmal is, de jelen voltak a szociális és egészségügyi intézmények, a kisebbségi önkormányzatok és a speciális oktatási intézmények is.

Összegzés

Az esélyegyenlőségi témát illetően is jelentős fejlődés látható a hazai muzeális intézményekben. Azonban a nemzetközi múzeumi színtérrel szemben,⁷ ahol gyakrabban bukkan fel a muzeális alaptevékenységek szinte minden területén a téma, a magyar múzeumok jelenleg elsősorban az ismeretátadásra és a hozzáférésre összpontosítanak az ilyen jellegű tevékenységeikkel. A múzeumi esélyteremtési útmutatóban⁸ meghatározott 15 lépés szempontjaival számos válasz összeegyeztethető és színes, pozitív példákkal, jó gyakorlatokkal találkoztunk a kutatás során – mégis azt kell, mondjuk, hogy egységes stratégiai szemlélet és megvalósítási mód még kevés intézményben érhető tetten.

⁷ Szu Annamária (szerk.): Esélyegyenlőségi kalendárium. Kulturális intézmények esélyegyenlőségi jó gyakorlatai a világban. Szentendre, 2019.
https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20191122/eselyegyenloseg_2_v06_web_boritoval.pdf (letöltés ideje: 2021.04.12.)

⁸ Joó Emese: Esélyteremtő múzeumi kezdeményezések. In Csongor Anna (szerk.): Esélyegyenlőségi módszertani útmutató kulturális intézményeknek. Szentendre, 2019, 107-116.
https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20200415/eselyegyenloseg_01.pdf (letöltés ideje: 2021.04.12.)